

جستارهای رجالی

(مباحثی درباره‌ی روایت و کتب قدماء و مبانی علم رجال)
برگرفته از دروس حضرت آیت‌الله محمد مهدی شب‌زنده‌دار جهرمی

بررسی تفسیر علی بن ابراهیم

www.ketab.ir

سرشناسه	: حقانی، محمدهدی، ۱۳۳۷-
عنوان قراردادی	: تفسیر اقصی، فارسی، شرح
عنوان و نام پدیدآور	: جستارهای رجالی: (مباحثی درباره‌ی روات و کتب قدهاء و میانی علم رجال) برگرفته از دروس حضرت آیت‌الله محمدهدی شبزنده‌دارچهرمی؛ بررسی تفسیر علی بن ابراهیم / نویسندگان محمدهدی حقانی، روح الله شیرمهد؛ ویراستار محمدحسن استادی‌مقدم.
مشخصات نشر	: قم: میراث ماندگار، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۵۷ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۱۴۴-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب حاضر شرحی بر کتاب «تفسیر اقصی» تألیف علی بن ابراهیم قمی است.
موضوع	: قمی، علی بن ابراهیم، قرن ۳ق.، تفسیر اقصی -- نقد و تفسیر
موضوع	: حدیث -- علم‌الدرايه *Ilm al-Dirayah -- Hadith
شناسه افزوده	: شیرمهد، روح‌الله، ۱۳۶۲-
شناسه افزوده	: شبزنده‌دار چهرمی، حسین، ۱۳۰۸ - ۱۳۹۳ .
شناسه افزوده	: قمی، علی بن ابراهیم، قرن ۳ق.، تفسیر اقصی، شرح
رده بندی کنگره	: BP۹۳
رده بندی دیویی	: ۱۷۲۶/۲۹۷
شماره کتابخانه ملی	: ۹۲۵۵۱۱۲
اطلاعات زکورد کتابخانه	: فیبا

● عنوان: جستارهای رجالی (بررسی تفسیر علی بن ابراهیم)

● نویسندگان: محمدهدی حقانی، روح الله شیرمهد

● ویراستار: محمدحسن استادی مقدم

● صفحه‌آرایی و نظارت چاپ: عباس نصرتی نیا

● انتشارات: میراث ماندگار

● شمارگان: ۱۰۰ جلد

● نوبت چاپ: اول ۱۴۰۲

● شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۳۱۴ - ۱۴۴ - ۵

مرکز پخش: قم، خیابان سمیه، ابتدای خیابان شهیدین، پلاک ۱۴

تلفن: ۰۲۵۳۷۷۳۳۴۴۴

۵۰/۳

- مقدمه ۹
- معرفی اجمالی جناب علی بن ابراهیم و تفسیر ایشان ۹
- بررسی وثاقت رجال تفسیر علی بن ابراهیم ۱۳
- اشکال اول: تلفیقی بودن تفسیر ۱۳
- پاسخ اشکال اول ۱۵
- نکته: متواتر بودن اصل کتاب تفسیر علی بن ابراهیم ۱۶
- نکته: اطمینان به کتاب موجود و بیان وثاقت جمع‌کننده‌ی تفسیر
علی بن ابراهیم ۱۷
- اشکال دوم: تشکیک در نسبت فراز محل استشهاد به علی بن
ابراهیم ۱۷
- پاسخ اول به اشکال دوم / استناد به نقل صاحب وسائل و طریق معن
ایشان ۱۹
- ردّ پاسخ اول / عدم حجیت نقل صاحب وسائل ۲۰
- پاسخ دوم به اشکال دوم / استناد به شهادت محتمل الحس و الحدس
صاحب تفسیر برهان و صاحب وسائل ۲۰
- اشکال سوم: ظهور عطف، در تغایر مشایخ و ثقات ۲۲

- ۲۳ ..... پاسخ اشکال سوم / تعاطف صفات و اتحاد موضوع
- ۲۵ ..... اشکال چهارم: مقصود از مشایخ، راوی مباشر امام علیه السلام است
- ۲۵ ..... اقوال مختلف درباره‌ی معنای دیباچه
- ۲۶ ..... قول دوم: توثیق مشایخ بلاواسطه‌ی علی بن ابراهیم
- ۲۶ ..... قول سوم: توثیق راوی مباشر امام علیه السلام
- ۲۸ ..... پاسخ اشکال چهارم
- ۲۸ ..... وجه اول: توقف تحقق اعتبار کتاب به توثیق همه‌ی راویان
- ۳۱ ..... وجه دوم: قرینیت عبارت ینتهی الینا بر توثیق همه‌ی روات
- ۳۳ ..... اشکال پنجم: انحصار توثیق در مشایخ بلاواسطه و پاسخ آن
- ۳۳ ..... قرینه‌ی اول: تعبیر «رواه مشایخنا و ثقاتنا»
- ۳۳ ..... ردّ قرینه‌ی اول
- ۳۵ ..... قرینه‌ی دوم: عطف ثقاتنا بر مشایخنا
- ۳۶ ..... ردّ قرینه‌ی دوم
- ۳۸ ..... قرینه‌ی سوم / وجود نقض
- ۳۸ ..... ردّ قرینه‌ی سوم / پاسخ اول
- ۳۸ ..... ردّ قرینه‌ی سوم / پاسخ دوم

- اشکال ششم: مقصود علی بن ابراهیم، اعتبار بخشی به کتابش بدون
توثیق افراد سند است..... ۳۹
- مقدمه‌ی اول: حجیت خبر موثوق الصدور ۳۹
- مقدمه‌ی دوم: روایت نقاد خبر از اسباب وثوق به صدور ۳۹
- شاهد اول: دأب مرحوم صدوق ۴۰
- شاهد دوم: دأب ابن قولویه ۴۰
- شاهد سوم: دأب ابن طاووس (ره) ۴۲
- نتیجه ۴۳
- پاسخ اشکال ششم ۴۴
- مقام اول: بررسی مقدمه‌ی اول ۴۴
- مقام اول: بررسی مقدمه‌ی دوم ۴۶
- مقام دوم: بررسی نتیجه‌ی مترتب بر دو مقدمه‌ی مذکور ۴۹
- احتمال اول: انقلاب از ظهور بدوی به ظهور ثانوی با توجه به قرینه
(اقامه‌ی قرینه‌ی صارفه) ۴۹
- بررسی احتمال اول / ردّ قرینیت ۴۹
- احتمال دوم: اقامه‌ی قرینه‌ی معینه برای عبارت مجمل ۵۰
- بررسی احتمال دوم: ردّ قرینیت ۵۰

احتمال سوم: ظهور کلام به همراه قرینه‌ی معاضده (اقامه‌ی قرینه‌ی معاضده)..... ۵۲

بررسی احتمال سوم: ردّ ظهور..... ۵۲

اشکال هفتم: عدم دلالت عبارت علی بن ابراهیم بر حصر در روایت از ثقات..... ۵۲

پاسخ اول به اشکال هفتم: دلالت جمله‌ی حالیه بر حصر..... ۵۳

پاسخ دوم به اشکال هفتم: توقّف تحقّق اعتبار کتاب بر صورت حصر..... ۵۴

اشکال هشتم: اجمال و تردّد عبارت «مشایخنا و ثقاتنا» بین احتمالات چهارگانه..... ۵۵

پاسخ اشکال هشتم: خروج از اجمال به واسطه‌ی قرائن..... ۵۶

نتیجه‌ی بحث از کتاب تفسیر علی بن ابراهیم..... ۵۶

مقدمه

معرفی اجمالی جناب علی بن ابراهیم و تفسیرایشان

یکی از معروفترین تفاسیر شعه در قرن سوم و چهارم هجری، تفسیر علی بن ابراهیم قمی است. این تفسیر خصوصاً در قرون اخیر، یکی از منابع مهم تفسیرروایی برای دیگر کتابهای تفسیری تلقی شده است؛ به گونهای که کمتر کتابی در تفسیر یافت میشود که از روایات آن بهره نبرده باشد.

در ذیل، به طور اجمالی به معرفی جناب علی بن ابراهیم و کتاب تفسیرایشان می پردازیم.

شیخ ابوالحسن علی بن ابراهیم بن هاشم قمی از عالمان و فقیهان نامدار بوده است که از او کتابهای بسیاری به جای مانده است. گرچه تاریخ تولد و وفات وی در دست نیست، اما مسلماً وی در نیمه دوم قرن سوم و اوایل قرن چهارم هجری می زیسته است. شیخ طوسی وی را از اصحاب امام هادی علیه السلام (م ۲۵۴ ق) دانسته است، ولی سید صدرالدین عاملی او را از اصحاب امام رضا علیه السلام (م ۲۰۲ ق) برشمرده است.

مقام این محدث جلیل القدر از تعداد روایاتی که نقل کرده است،

روشن میشود. آیت الله خویی (رحمة الله علیه) تعداد روایات وی را ۷۱۴۰ حدیث بر شمرده است. غالب رجالیان متأخر، وی را توثیق کرده اند. بعضی از مشایخ او عبارتند از: ابراهیم بن هاشم، احمد بن عبدالله برقی، احمد بن اسحاق قمی، ایوب بن نوح، ریان بن صلت، عباس بن معروف، و محمد بن حسین ابن ابی خطاب.

بعضی از شاگردان وی عبارتند از: محمد بن یعقوب کلینی، احمد بن زیاد بن جعفر همدانی، حسن بن حمز علوی، علی بن بابویه قمی (پدر صدوق)، محمد بن علی بن ماجیلویه، حمزه بن محمد علوی، محمد بن حسن بن ولید و محمد بن قولویه قمی.

وی کتابهای بسیاری دارد، که غالباً در بخش معرفی آثار ایشان «کتاب التفسیر» اولین اثر وی معرفی شده است. نجاشی تعداد کتابهای وی را این گونه فهرست کرده است: کتاب التفسیر، کتاب الناسخ و المنسوخ، کتاب قرب الاسناد، کتاب الشرائع، کتاب الحیض، کتاب التوحید و الشرک، کتاب فضائل امیرالمؤمنین، کتاب المغازی، کتاب الانبیاء، رساله فی معنی هشام و یونس.

تفسیر علی بن ابراهیم قمی یا کتاب التفسیر، گرچه تمامی قرآن را در بر دارد، ولی از هر سوره به صورت گزینشی، آیات را تفسیر نموده و از هیچ سوره ای فروگذار نکرده است. تفسیر او در دو جلد و حدود ۸۰۰ صفحه است.

این تفسیر اهمیت بسیاری در میان تفاسیر شیعه دارد؛ چرا که دو ویژگی روایی بودن و اتصال به دوران حضور معصوم علیه السلام و غیبت صفری، در کمتر تفسیر در دسترسی دیده میشود. بدون تردید در چند قرن اخیر، غالب تفاسیر و بلکه همه‌ی آنها به روایاتی از این تفسیر اشاره کرده اند. این اثر، به عنوان منبع تفسیری متأخران نام برده شده است. از دیگر سوی، با توجه به ذکر اسناد روایات در خلال تفسیر و کلامی که در مقدمه‌ی این کتاب هست، بعضی مجموع راویان این

کتاب را موثق (به توثیق عام علی بن ابراهیم) می‌دانند، اما برخی در صحت انتساب تمام محتویات کتاب به علی بن ابراهیم قمی و مورد اعتماد بودن جمیع راویان کتاب تردید کرده‌اند؛ از این رو، این کتاب برای رجالیان نیز منشأ طرح بحث‌هایی شده است.

نوشتار حاضر، برگرفته از قسمت‌هایی از درس‌های خارج فقه و اصول حضرت آیت‌الله محمد مهدی شب‌زنده‌دار است، که در خلال مباحث خارج فقه و اصول در سال‌های اخیر، پیرامون تفسیر علی بن ابراهیم بیان نموده‌اند.

این متن به بعضی اصلاحات در نوع قلم و ادبیات نگارش نیاز دارد که در ویرایش‌های بعدی - ان شاء الله - اعمال خواهد شد.

در تدوین مباحث، سعی شده است که فرمایش‌های حضرت استاده‌دام‌الله، حتی المقدور استخراج، تقریر و مستندیابی شود. اگرچه برخی از بیانات ایشان، به دلیل نقل شفاهی از بزرگان، قابل مستندیابی نبودند.

WWW.Ketab.ir

